

ZELFMOORD IN DE *COMMON LAW*

Over het menselijk lichaam en het vermogensrecht

Jelle Jansen*

Tot 3 augustus 1961 was het plegen van zelfmoord in Engeland en Wales een strafbaar feit. Op die dag maakte section 1 van de Suicide Act aan deze toestand een einde. De strafbaarheid van zelfmoord leeft voort in het taalgebruik: to *commit* suicide, zelfmoord *plegen*. De bepaling uit 1961 is interessant omdat zij een schakel vormt tussen het moderne recht en de twee stelsels die juridische studenten sinds de Middeleeuwen bestudeerden, het Romeinse recht en het canonieke recht, en die tezamen verklaren waarom men in Nederland rechten studeert en niet recht, rechtsgeleerdheid, rechtskunde of rechtswetenschap.

Waarom was wettelijk ingrijpen in Engeland nodig om zelfmoord als strafbaar feit te schrappen? In een Court of Appeal-uitspraak uit 2009¹ bracht rechter Judge (*nomen est omen*) de bepaling uit de Suicide Act in verband met het Romeinse recht en met de Bijbel, onderdeel van het goddelijke recht in de canoniekrechtelijke rechtsbronnenleer.² Het draaide in deze zaak om enkele mannen wier sperma in verband met een behandeling tegen kanker was ingevroren door een aan het ziekenhuis gelieerd laboratorium in Bristol. Medewerkers van dat laboratorium hadden het sperma per ongeluk vernietigd, waarop de mannen vergoeding van immateriële schade eisten. Vergoeding van zulke schade was in dit geval lastig omdat er geen sprake was van een 'personal injury' en de mannen ook geen contractsband met het laboratorium hadden. Vergoeding van immateriële schade was wel mogelijk als inbreuk was gemaakt op een eigendomsrecht. Behoorde het sper-

ma toe aan de mannen?³ Om deze vraag te beantwoorden gaat Judge uitgebreid in op de positie die levende en dode mensen van oudsher in de *common law* innemen (nr. 30 e.v.): zij behoren aan niemand toe. Religieuze argumenten spelen hierbij een rol. In de woorden van de apostel Paulus:

'Weet u niet dat uw lichaam een tempel is van de Heilige Geest, die in u woont en die u van God hebt ontvangen? U behoort uzelf niet toe.'⁴

Datzelfde geldt in de *common law* traditiegetrouw voor wat er van een mens overblijft na zijn dood. De dood is geen wijze van eigendomsverkrijging voor de erfgenamen van de overledene. Bovendien is er van bevoegdheden van de nabestaanden nauwelijks sprake: zij zijn ertoe verplicht zorg te dragen voor een begrafenis. Als zij dat niet doen, is dat ontheiligend ('sacrilegious'). In de Bijbel zijn verschillende passages te vinden waaruit de verplichting een lijk te begraven kan worden afgeleid. De bekendste is opgenomen in het boek Genesis:

'(...) in het zweet uws aanschijns zult gij brood eten, totdat gij tot de aardbodem wederkeert, omdat gij daaruit genomen zijt; want stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren.'⁵

In lijn met deze en andere Bijbelteksten kenden vele West-Europese landen wetten die het begraven van lijken verplicht stelden. Het cremeren van een lijk was verboden.⁶

Judge wijst daarnaast naar het Romeinse recht en wel naar een bekende Digesten-tekst van Ulpianus. Die merkt in D.9,2,13pr op dat niemand geacht wordt eigenaar te

zijn van zijn ledematen. De tekst gaat over de Lex Aquilia, de wet waarin de onrechtmatige daad 'zaaksbeschadiging' was geregeld. Schuldig daaraan maakte iemand die andermans zaak beschadigde. Gold de wet ook wanneer het niet een slaaf was die beschadigd raakte, maar een Romeins burger? Ulpianus legt uit dat de Lex Aquilia in zo'n geval niet geldt, omdat niemand eigenaar is van ledematen, maar dat een analoge actie van toepassing is. De *common law* huldigt hetzelfde beginsel.⁷ Judge verbindt er twee consequenties aan. Omdat de mens geen eigenaar van zichzelf is, is ten eerste ook eigendom van een ander mens uitgesloten. Er is dus geen ruimte voor slavernij. De eerlijkheid gebiedt Judge hierbij op te merken dat de Engelsen slavernij pas in de 19e eeuw afschaften. Omdat de mens geen eigenaar van zichzelf is, mist de mens ten tweede de bevoegdheid het eigen lichaam te vernietigen, dat wil zeggen zelfmoord te plegen. Dat is volgens Judge de reden dat de wetgever in 1961 ingreep en ervoor zorgde dat zelfmoord niet langer strafbaar was.

Op zowel de romeinsrechtelijke als de canoniekrechtelijke argumentatie is het een ander af te dingen. Zo volgde uit de Ulpianus-tekst voor de Romeinse juristen geen verbod op slavernij. Evenmin leidden Romeinse juristen uit de tekst dat de mens geen eigenaar is van zichzelf af dat zelfmoord verboden was. Zelfmoord was in het Romeinse recht alleen voor soldaten een strafbaar vergrijp. In bepaalde gevallen gold de zelfmoord van de gedaagde in een procedure als bekentenis, zodat de sanctie

Illustratie: Jop Luberti
www.jopluberti.com
© Ars Aequi

van verbeurdverklaring van het vermogen mogelijk was.⁸ De redenering van Judge omtrent de invoering van de Suicide Act mag onjuist zijn, hij bevindt zich ermee in goed gezelschap. Savigny schrijft in zijn *System des heutigen römischen Rechts* het volgende:

'Begiebt man sich aber auch auf ein verständlicheres Gebiet, indem man jenes Eigenthumsrecht auf die Sichtbare Erscheinung der Person den menschlichen Leib und dessen einzelne Glieder, beschränkt, so hat dieses zwar Sinn, als Ausschliessung einer hierin allerdings möglichen Verletzung, aber es ist darum nicht minder unnütz, ja verwerflich, indem es unter andern in consequenter Entwicklung auf die Anerkennung eines Rechts zum Selbstmord führt.'⁹

Hier past wellicht de uitdrukking 'Jede Konsequenz führt zum Teufel'. Uit het gegeven dat men eigenaar is van een zaak volgt immers niet steeds dat men die zaak desgewenst mag vernietigen. Het eigendomsrecht omvat niet *per se* het *ius abutendi*. Talloze publiekrechtelijke regelingen beperken de eigenaar in zijn bevoegdheden. Zo staat het de eigenaar van een rijksmonument niet vrij plastic kozijnen te plaatsen. Het eigendomsrecht is weliswaar het meest omvattende recht dat men op een zaak kan hebben (art. 5:1), dat betekent niet dat als iemand eigenaar is hij alle denkbare bevoegdheden heeft en aan geen enkele verplichting is gebonden. Uit het gegeven bijvoorbeeld dat

nabestaanden verplicht zijn een lichaam te begraven – de afschaffing van het verbod op cremeren even daargelaten – volgt evenmin dat zij geen eigenaar van dat lichaam zijn. Het eigendomsrecht brengt niet alleen bevoegdheden, maar ook verplichtingen mee.

Judge verkent in zijn lezenswaardige oordeel de uitzonderingen die de *common law* in de loop der tijden op het beginsel hebben gemaakt dat mens en lijk eigenaarloos zijn. Die uitzonderingen zijn beperkt tot gevallen waarin onderdelen van een lichaam als gevolg van zaaksvormend handelen een andere identiteit krijgen en zo het goederenrecht binnentreden. Deze route was ook hier wel te bewandelen omdat het laboratorium het sperma had ingevroren. Judge ziet er echter van af. Hij acht het onjuist zich te baseren op uitspraken die uitzonderingen toelaten op de stokoude stelregel dat men geen eigenaar is van zichzelf (nr. 45 sub d). Hij stelt dat het met de voortschrijdende mogelijkheden van de medische stand tijd is de regels van de *common law* te heroverwegen. Judge neemt aan dat de mannen eigenaar waren van het sperma dat zij door het laboratorium hadden laten invriezen. Het gegeven dat de bevoegdheden die zij ten aanzien van dat sperma hadden als gevolg van de *Human Fertilisation and Embryology Act* beperkt waren, doet hieraan niet af. Er zijn volgens Judge talloze wetten die de bevoegdheden van een eigenaar beperken, maar het eigendomsrecht onverlet laten. Het laboratorium had inbreuk gemaakt op de eigendom van de mannen en moest hun immateriële schade vergoeden.

Het oordeel van Judge is ook voor Nederlandse juristen lezenswaardig. In het Nederlandse recht wordt wel geleerd dat het menselijk lichaam, afgescheiden delen ervan en voortbrengselen ervan geen zaken zijn, en daarmee onvatbaar voor het eigendomsrecht.¹⁰ Ik heb de indruk dat hierbij de vrees meespeelt voor onbegrensde toepassing van het vermogensrecht. Die vrees is ongegrond. Net zo ongegrond als zou uit eigendom van het eigen lichaam een recht op zelfmoord volgen. ■

* Mr. J.E. Jansen is universitair hoofddocent Romeins recht aan de Rijksuniversiteit Groningen.

1 Court of Appeal, Civil Division (Verenigd Koninkrijk) 4 februari 2009, *Yearworth and Others v North Bristol NHS Trust*, [2009] EWCA Civ 37.

2 Zie bijvoorbeeld J.H.A. Lokin & W.J. Zwalve, *Hoofdstukken uit de Europese codificatiegeschiedenis*, Den Haag: BJu 2014, p. 159.

3 Zie I. Goold, K. Greasley, J. Herring & L. Skene (red.), *Persons, parts and property*, Oxford/Portland: Hart Publishing, p. 243 e.v.

4 1:Korinthiërs 6:19,20.

5 Genesis 3:19

6 In Engeland tot 1902 (zie nr. 32 van de uitspraak), in Nederland tot 1955. Zie hierover uitgebreid W. Cappers, *Vuurproef voor een grondrecht*, Zutphen:

Walburg Pers 1999.

7 De recent overleden Law Lord Rodger noemt de Ulpianus-tekst en verbindt er de consequentie aan dat de mens evenmin bezitter van zichzelf is. Hij draaide daarom de veroordeling terug van inbreker Bentham (niet Jeremy, maar Peter). Deze Bentham was veroordeeld voor bezit van een imitatie-vuurwapen omdat hij tijdens een inbraak de suggestie had gewekt een vuurwapen bij zich te dragen door onder zijn jas met wijs- en middelvinger een pistoolloop na te bootsen, House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 10 maart 2005, *R. v. Bentham*, [2005] 1 W.L.R. 1057.

8 Vgl. uitgebreid C.G. Wächter, 'Revision der Lehre von dem Selbstmorde', in: *Neues Archiv des Criminalrechts* Bd X, 1828, p. 72-111, p. 216-266 en p. 636-680, op p. 227 e.v. bespreekt hij de (overtrokken

interpretaties van de) Ulpianus-tekst.

9 F.C. von Savigny, *System des heutigen römischen Rechts*, Bd I, Berlin: Bei Veit und Comp. 1840, p. 335-336.

10 S. Perrick ontkent bijvoorbeeld zaakskwaliteit van organen, vanwege wat hij noemt het sacrale karakter van organen. Zie zijn 'Schenking van organen', *Tijdschrift voor gezondheidsrecht* 1979, p. 141-147, p. 142. Stein geeft een overzicht van literatuur en spreekt in aantekening 8 bij art. 3:2 in de Groene Serie Vermogensrecht over 'ethische of rechtspolitieke redenen' om het lichaam buiten het zaaksbegrip en daarmee buiten het eigendomsbegrip te brengen. Vgl. bijvoorbeeld J. Sijmons, 'Beschikken over organen na overlijden: organen als collectieve nalatenschap?', *NTBR* 2013/30.